

2 POUČOVACÍ POVINNOST CIVILNÍHO SOUDU

Miroslav Sedláček⁷⁸¹

2.1 Úvod

Jednou z procesních povinností soudu v civilním soudním řízení je poučovací povinnost. Jejím smyslem je umožnit účastníkům, aby v řízení jednali bez rizika ztráty sporu zaviněné neznalostí pravidel právního procesu, v němž se ocitli.⁷⁸² Jakmile jim tento proces umožňuje, aby v něm – ač laici – jednali bez odborného právního zastoupení, musí jim někdo v zájmu spravedlnosti zprostředkovat alespoň základní „pravidla hry“, a tato povinnost logicky připadá soudu.⁷⁸³

Historický základ současné právní úpravy poučovací povinnosti se poprvé objevuje s přijetím c. ř. s. v roce 1895. U okresních soudů se procesní úkony soudu projevují někdy též v podobě poučování stran práva neznalých o jejich procesních úkonech, o následcích jejich jednání či opominutí.⁷⁸⁴ Ustanovení § 182 c. ř. s. týkající se především zapojení soudu při zjišťování skutkového stavu stanovilo, že předseda senátu má „*při ústním jednání působiti dotazováním nebo jiným způsobem k tomu, aby skutkové údaje rozhodné pro řešení věci byly učiněny, nebo aby nedostatečné údaje o okolnostech uplatněných k odůvodnění nebo poražení nároku byly doplněny, aby důkazní prostředky pro tyto údaje byly naznačeny nebo aby nabídnuté důkazy byly doplněny a aby vůbec byla dána všechna vysvětlení, která se jeví býti potřebná k tomu, aby skutkový podklad práv a nároků stranami tvrzených byl podle pravdy zjištěn*“. Předseda senátu měl také povinnost upozornit na to, pokud se některá ze stran ve svém přednesu odchýlila od obsahu přípravného podání, jež učinila, nebo když se přednesy stran neshodovaly s procesním spisem. Tím byl položen základ materiálnímu vedení řízení, které vedle poučovací povinnosti zahrnuje i povinnost vysvětlovací a dotazovací.⁷⁸⁵

⁷⁸¹ Katedra občanského práva, Právnická fakulta Univerzity Karlovy.

⁷⁸² WINTEROVÁ, A. Koho a o čem v procesu poučovat (Ještě k § 5 OSŘ). *Právní praxe*. 1995, č. 1, s. 47.

⁷⁸³ *Ibidem*.

⁷⁸⁴ HORA, V. *Československé civilní právo procesní*. II. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 109.

⁷⁸⁵ K materiálnímu vedení řízení srov. LAVICKÝ, P. In: LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský soudní řád (§ 1 až 250l). Řízení sporné. Praktický komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2016, s. 12, podle kterého „*Materiální vedení řízení je činnost soudu zaměřená na shromažďování, strukturování a zpracování skutkových přednesů a důkazních návrhů. Má zajistit vyčerpávající projednání sporu a věcně správné rozhodnutí soudu. Materiální vedení řízení je jedním z institutů, které modifikují původní liberální pojetí projednací zásady, stavějící soudce do pasivní role a přenechávající objasňování skutkového stavu výlučně stranám. V současném modifikovaném pojetí projednací zásady je na-*

Se společenskými změnami po roce 1948 došlo i ke změně právní úpravy civilního řízení, mj. i poučovací povinnosti soudu. Dle § 7 občanského soudního řádu z roku 1950⁷⁸⁶ platilo, že „soud dává pracujícím potřebný návod k provedení úkonů u soudu, poučuje je o právních následcích spojených s těmito úkony, nebo s jejich opominutím, a dbá všestranně o to, aby pro nedostatek všeobecného nebo právníckého vzdělání neutrpěli újmu na svých právech“. Smyslem poučení bylo přesvědčit účastníka, o tom, že zachová-li se podle návodu, je to v jeho vlastní prospěch.⁷⁸⁷

Obdobně byla poučovací povinnost upravena v původním znění § 5 o. s. ř. z roku 1963, podle něhož „soudy poskytují občanům i organizacím poučení o jejich právech a povinnostech, pomáhají jim při uplatňování jejich práv a dbají všestranně o to, aby nikdo pro nedostatek právních znalostí neutrpěl újmu“. Oproti předchozí úpravě, i když na ni bylo v mnohém navázáno, však již nebyl zdůrazňován třídní aspekt poučovací povinnosti.⁷⁸⁸ Soud poučoval i o hmotném právu, např. o možnosti vznést námitku promlčení (R 16/77).⁷⁸⁹ Tedy ani v případě, kdy účastník řízení nebyl zastoupen advokátem nebo jiným procesním zástupcem,⁷⁹⁰ nehrozilo mu, že by byl ponechán bez ochrany svých zájmů, protože bylo hlavním posláním všech orgánů rozhodujících v občanském soudním řízení, aby pomocí všech dostupných prostředků zjistily skutečný stav věci.⁷⁹¹

K zásadní změně dochází přijetím novely o. s. ř. provedené zákonem č. 519/1991 Sb., kterou byl rozsah poučovací povinnosti omezen. Napříště má soud účastníky poučovat o jejich *procesních* právech a povinnostech, nikoliv o právu hmotném. To ovšem zůstává předmětem debat.⁷⁹² Tak kupříkladu Ljubomír Drápal s Josefem Burešem se kloní k tomu, že poučení v hmotněprávní rovině, byť má důsledky v oblasti procesní, zůstává stále poučením o právu hmotném, které § 5 o. s. ř. neumožňuje.⁷⁹³ Naproti tomu právní nauka dospívá k závěru, že není rozporná s § 5 o. s. ř. situace, ve které soud při poučení o procesních právech poučí účastníka

opak soudce aktivním činitelem, který se podílí na zjišťování skutkového stavu. Materiální vedení řízení představuje spolupůsobení soudu při shromažďování procesní látky, jehož účelem je to, aby rozhodnutí soudu spočívalo na co nejúplněji objasněném a pravdě co nejvíce se bližícím skutkovém základu. V tomto smyslu materiální vedení řízení doplňuje a reálně provádí povinnost pravdivosti, která je uložena procesním stranám“.

⁷⁸⁶ Zákon č. 142/1950 Sb., o řízení ve věcech občanskoprávních, ve znění pozdějších předpisů.

⁷⁸⁷ BUREŠ, J., DRÁPAL, L. Co se změnilo na poučovací povinnosti soudu v občanském soudním řízení. *Právní praxe*. 1994, č. 9, s. 532.

⁷⁸⁸ HORÁK, P., HROMADA, M. Poučovací povinnost soudu I. stupně v nalézacím řízení sporném. *Právní rozhledy*. 2003, č. 10, s. 488.

⁷⁸⁹ *Ibidem*.

⁷⁹⁰ Např. SEDLÁČEK, M. Povinné zastoupení účastníků v civilním soudním řízení prizmatem současné právní úpravy a rekodifikačních snah. In: SEDLÁČEK, M., STŘELEČEK, T. a kol. *Zastoupení. Specifika a kontext*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2020, s. 3 a násl.

⁷⁹¹ ČEŠKA, Z. a kol. *Občanské právo procesní*. Praha: Panorama, 1989, s. 19.

⁷⁹² Např. HROMADA, M. *Poučovací povinnost v civilním procesu*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2013, s. 25.

⁷⁹³ BUREŠ, J., DRÁPAL, L. *Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 14–15.

také o hmotných právech, které bezprostředně souvisejí s procesními právy a povinnostmi účastníka.⁷⁹⁴

Po interpretačních problémech, které v soudní praxi vznikaly,⁷⁹⁵ rozptyluje pochybnosti o rozsahu poučovací povinnosti až novela o. s. ř. provedená zákonem č. 30/2000 Sb. Zejména jím je § 118a o. s. ř., který podrobně upravuje poučovací povinnost soudu při jednání. Nově bylo výslovně zakotveno poučení i v dalších procesních situacích (srov. § 15a, § 30, § 32, § 40, § 40a, § 43 odst. 2, § 50, § 114b odst. 5, § 118a, § 118b odst. 2, § 119a odst. 1, § 153b odst. 1, § 157 odst. 1 o. s. ř.). Tím ovšem sled změn, ve vztahu k poučovací povinnosti nikoliv nepodstatných, neskončil. Rovněž další novely o. s. ř. znovu upravují zvláštní poučovací povinnost (srov. zákon č. 59/2005 Sb., či zákon č. 7/2009 Sb.).

Záměrem kapitoly není pojednat o poučovací povinnosti soudu do všech detailů. Vzhledem k jejímu rozsahu to není možné ani žádoucí. V následujícím textu jsou tak rozebrány základní souvislosti obecné poučovací povinnosti, její dělení a obsah. Na příkladu poučení o následku zmeškání jednání (srov. § 153b odst. 1 o. s. ř.) je poukázáno na poučovací povinnost pro konkrétní procesní situaci. Úvahy autora *de lege ferenda* přináší pohled na možnou změnu právní úpravy poučovací povinnosti soudu.

2.2 Obecná poučovací povinnost soudu (§ 5 o. s. ř.)

Poučovací povinnost je v obecné rovině upravena v § 5 o. s. ř. (ve znění od 1. 1. 1992), podle kterého „*soudy poskytují účastníkům poučení o jejich procesních právech a povinnostech*“ (tzv. generální poučovací klauzule).⁷⁹⁶ Takto vymezené poučení je nezbytným atributem jak pro rovné postavení účastníků řízení,⁷⁹⁷ tak pro

⁷⁹⁴ MACUR, J. Soudcovská vysvětlovací povinnost v civilním řízení. *Soudce*. 2000, roč. 2, č. 9, s. 12.

⁷⁹⁵ Např. náleží Ústavního soudu ze dne 7. 7. 1999, sp. zn. I. ÚS 138/98.

⁷⁹⁶ Srov. LAVICKÝ, P. In: LAVICKÝ, P. a kol., op. cit., s. 12, podle kterého „*Ve skutečnosti je však nezbytné k poučovací povinnosti přistupovat diferencovaně; k tomuto závěru vedou jak komparativní poznatky, tak i odlišný účel, který má poučovací povinnost v různých situacích plnit. Je nutno rozlišovat především dva druhy poučovací povinnosti: a) poučovací povinnost, která je součástí materiálního vedení řízení; b) poučovací povinnost informativní povahy*“.

⁷⁹⁷ Např. náleží Ústavního soudu ze dne 13. 11. 2003, sp. zn. III. ÚS 202/03, podle něhož „*Jedním ze základních principů, jimiž je soudní řízení ovládáno, je princip rovnosti účastníků, který vyjadřuje skutečnost, že účastníci řízení (strany) musí stát před soudem v rovném postavení, aniž by byla jedna nebo druhá strana jakkoli procesně zvýhodněna. K provedení tohoto principu se ukládá soudu povinnost, aby oběma stranám sporu zajistil stejné možnosti k uplatnění jejich práv. Obdobně chápe princip rovnosti stran Evropský soud pro lidská práva, který používá v této souvislosti pojem ‚rovnost zbraní‘. Podle konstantní judikatury tohoto soudu princip rovnosti zbraní, jako jeden z prvků širšího pojetí spravedlivého procesu, vyžaduje, aby každé procesní straně byla dána přiměřená možnost přednést svou záležitost za podmínek, jež ji nestaví do podstatně nevýhodnější situace, než*

předvídatelnost soudního rozhodnutí.⁷⁹⁸ Splněním uvedené povinnosti soud účastníka řízení nejen vybaví znalostí o jeho právech a povinnostech, ale zároveň jej poučuje o následcích nesplnění jednotlivých povinností, čímž činí svůj vlastní postup v řízení (včetně svého rozhodnutí) předvídatelným.⁷⁹⁹

V souladu s komentářovou literaturou má poučovací povinnost soudu v civilním soudním řízení několik charakteristických znaků:

- je zásadně procesní,
- je trvalá, permanentní, musí účastníka provázet od podání návrhu až po rozhodnutí dovolacího soudu (případnou exekuci),
- není vázána na zastoupení, takže na ni má právo rovněž účastník zastoupený advokátem (avšak s výjimkou poučení podle § 118a odst. 4 o. s. ř.),
- na obecnou úpravu obsaženou v § 5 o. s. ř. navazuje právní úprava jednotlivých dílčích poučovacích povinností soudu, vztahujících se k jednotlivým procesním institutům.⁸⁰⁰

Obsahem poučovací povinnosti je sdělení účastníkům, jaká procesní práva a povinnosti v řízení mají. Poučení nemůže být *paušální*, ale musí mít vždy konkrétní podobu, protože odpovídá určité procesní situaci. Vzájemný vztah obecné poučovací povinnosti v § 5 o. s. ř. a úpravy zvláštní poučovací povinnosti v dalších ustanoveních o. s. ř. je vztahem principu a jeho dílčího promítnutí. Část procesualistiky se přiklání k tomu, že pouze nesplnění některé speciální poučovací povinnosti soudu může mít procesněprávní následky, neboť z § 5 o. s. ř. neplyne procesní povinnost,

ve které je její protistrana (viz např. Dombo Beheer B. V. proti Nizozemí, 1993, Ankerl proti Švýcarsku, 1996, Komanický proti Slovensku, 2002)“.

⁷⁹⁸ Srov. usnesení Ústavního soudu ze dne 15. 11. 2016, sp. zn. II. ÚS 743/16, ve kterém „*Tzv. překvapivá rozhodnutí jsou obvykle spojována se situací, kdy odvolací soud napadené rozhodnutí nalézacího soudu posoudí po právní stránce odlišně, avšak rozhodne potvrzujícím rozsudkem, pro nějž nejsou dány podmínky, jelikož takto lze rozhodnout pouze v případech věcné správnosti výroku napadeného rozsudku, přičemž věcnou správností se rozumí jak správnost skutkových zjištění, tak správnost právního posouzení (např. nález III. ÚS 139/98, Sb. n. u. sv. 12, s. 93). Judikatura Ústavního soudu zná i řidší případy překvapivých rozhodnutí, kdy odvolací soud změnil rozsudek soudu druhého stupně na základě odlišného právního posouzení a takové rozhodnutí je shledáno překvapivým např. proto, že se jedná o rozhodnutí o nákladech řízení, které není přípustné k přezkumu v další instanci (srov. nález I. ÚS 220/04 Sb. n. u. sv. 34, s. 311), nebo že odvolací soud svůj odlišný právní názor založí na důkazu provedeném teprve v odvolacím řízení, ke kterému stěžovatel neměl možnost se vyjádřit (srov. nález I. ÚS 173/06, publikováno na www.judikatura.cz). Všem výše popsáním případům je společné, že účastníkovi řízení je takovým postupem soudu odňata možnost reagovat na změněnou situaci argumenty, návrhy a vylíčením skutkových okolností, které dosud v posuzované věci nebyly případné. Takovým postupem není též dodržena zásada dvojinstančnosti řízení, která zaručuje, aby skutková tvrzení a právní zjištění soudu byla podrobena přezkumu soudem vyššího stupně“.*

⁷⁹⁹ KRIVÁČKOVÁ, J. Obecná poučovací povinnost soudu jako nástroj zachování zásady předvídatelnosti rozhodování a rovnosti účastníků v civilním soudním řízení. In: LAVICKÝ, P. (eds.) *Současnost a perspektivy českého civilního procesu: sborník statí*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 25–26.

⁸⁰⁰ Srov. JIRSA, J. In: JIRSA, J. a kol. *Občanské soudní řízení. Soudcovský komentář. Kniha I. § 1–78g občanského soudního řádu*. 3. vydání. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2019, s. 35.

a tedy ani procesní nárok účastníka, aby byl poučen.⁸⁰¹ Lze však pracovat i s opačným názorem. A sice, že § 5 o. s. ř. neztrácí svůj normativní charakter a obecné pravidlo v něm obsažené je nutné použít všude tam, kde zvláštní ustanovení procesních předpisů o poučení účastníků nic nestanoví, ačkoliv upravuje jejich procesní práva a povinnosti.⁸⁰² Tak např. vyjdou-li najevo tíživé sociální poměry účastníka, poučí jej soud o možnosti podat návrh na osvobození od soudního poplatku (§ 138 odst. 1 o. s. ř.).⁸⁰³ Dlužno podotknout, že nejen o. s. ř. účastníkovi ukládá povinnosti (přiznává práva), které je třeba v soudním řízení také plnit (např. povinnosti účastníka u soudního jednání upravuje jednací řád, jiné může stanovit schválený rozvrh práce).⁸⁰⁴ Z toho plyne, že poučovací povinnost soudu může vzniknout i na základě obecného § 5 o. s. ř., a to v situacích, v nichž je poučení zapotřebí s ohledem na materiální spravedlnost a zajištění rovného postavení účastníků řízení.⁸⁰⁵ Nesplnění této povinnosti je pak vadou řízení.

Formulace obecné poučovací povinnosti v § 5 o. s. ř. není zdařilá a nese s sebou jiné problémy. Striktní její dodržování, tj. omezení povinnosti soudu jen na obsah procesněprávního vztahu, neodpovídá vzájemnému vztahu práva hmotného a procesního. Civilní právo hmotné na straně jedné a civilní právo procesní na straně druhé jsou sice samostatnými právními fenomény, jsou však spjaty svými funkčními vazbami. Poučení o procesních právech a povinnostech tak nelze plně oddělit od poučení o právech hmotných.⁸⁰⁶ Pochybnosti o rozsahu poučovací povinnosti pak přirozeně vznikají tam, kde procesní právo má tzv. „*hmotněprávní aspekt*“.⁸⁰⁷ Lze proto souhlasit s Josefem Macurem, že § 5 o. s. ř. je třeba vykládat volněji,⁸⁰⁸ když není v jeho rozporu, pokud poučení o procesních právech a povinnostech zahrne také poučení o subjektivních právech a povinnostech hmotných, jež s procesním právem účastníka řízení bezprostředně a nerozlučně souvisejí.⁸⁰⁹ O subjektivním hmotném právu nebo povinnosti, jež se subjektivními procesními právy a povinnostmi takto těsně nesouvisí, samozřejmě soud účastníky poučovat nesmí.⁸¹⁰ Meze otázek, o kterých má soud účastníky řízení poučovat, však nevede z hlediska ústavních záruk

⁸⁰¹ Např. WINTEROVÁ, A., op. cit., s. 45.

⁸⁰² HORÁK, P., HROMADA, M., op. cit., s. 488.

⁸⁰³ Ibidem.

⁸⁰⁴ JIRSA, J. In: JIRSA, J. a kol. Op. cit., s. 36.

⁸⁰⁵ Shodně LAVICKÝ, P., MACKOVÁ, M. In: DAVID, L., IŠTVÁNEK, F., JAVŮRKOVÁ, N., KASÍKOVÁ, M., LAVICKÝ, P. a kol. *Občanský soudní řád. Komentář*. I. díl. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2009, s. 13.

⁸⁰⁶ MACUR, J. Problémy legislativní úpravy poučovací povinnosti soudu v civilním soudním řízení. *Právní rozhledy*. 1998, č. 12, s. 599.

⁸⁰⁷ BUREŠ, J., DRÁPAL, L. Co se změnilo na poučovací povinnosti soudu v občanském soudním řízení. Op. cit., s. 532.

⁸⁰⁸ Srov. MACUR, J. *Postmodernismus a zjišťování skutkového stavu v civilním soudním řízení*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2001, s. 208.

⁸⁰⁹ MACUR, J. Soudcovská vysvětlovací povinnost v civilním řízení. Op. cit., s. 12.

⁸¹⁰ LAVICKÝ, P., MACKOVÁ, M. In: DAVID, L., IŠTVÁNEK, F., JAVŮRKOVÁ, N., KASÍKOVÁ, M., LAVICKÝ, P. a kol., op. cit., s. 11.

práva na spravedlivý proces mezi právem hmotným a právem procesním, ale leží tam, kde by jejich překročením došlo k porušení rovnosti účastníků.⁸¹¹

Současná právní teorie i soudní praxe se kloní k tomu, že znění § 5 o. s. ř. nelze vykládat restriktivně. Byl to sám zákonodárce, který zásadu poučení „jen“ o procesních právech a povinnostech zčásti prolomil. Stalo se tak přijetím § 118a o. s. ř. (zákonem č. 30/2000 Sb.), který soudům ukládá poučit účastníky při neunesení břemene tvrzení a břemene důkazního, přičemž jsou tato břemena neoddělitelně spjata s právem hmotným. Stejně tak bylo novelizovaným § 99 odst. 1 věta druhá za středníkem o. s. ř. soudu uloženo, aby usiloval o smír mezi účastníky, věc s nimi probral, upozornil je na právní úpravu a na stanoviska Nejvyššího soudu a rozhodnutí uveřejněná ve Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek týkající se dané věci a podle okolností případu jim doporučil možnost smírného vyřešení sporu.⁸¹²

Hranice mezi přípustným a nepřípustným poučením podle § 5 o. s. ř. někdy není ostrá, a ani soudní praxe nenabízí přesvědčivé závěry.⁸¹³ Bezproblémové je kupříkladu poučení o námitce započtení⁸¹⁴ či námitce promlčení,⁸¹⁵ které jsou nepřipustné, neboť jsou hmotněprávními jednáními. Naopak pochybnosti vyvstávají v postupu soudu při poučení v případech, kdy je ve sporném řízení dán nedostatek věcné legitimace (a je proto třeba, aby do řízení na straně žalobce nebo žalovaného přistoupily další osoby, nebo je třeba provést záměnu některého z dosavadních účastníků za jinou osobu) nebo kdy žalobní petit, který je jinak přesný, určitý a srozumitelný, neodpovídá hmotnému právu, a nelze mu proto vyhovět (např. tehdy, jestliže podle hmotného práva se lze domáhat jen zdržení se určité činnosti, avšak žalobce se domáhá uložení jiné povinnosti).⁸¹⁶

Z časového hlediska realizace poučení platí, že se ho má účastníku dostat vždy v době, kdy je toho s ohledem na procesní situaci zapotřebí. To znamená nejen příkaz včasné aplikace poučovací povinnosti, ale také zákaz takového postupu, při němž bude soud např. na začátku řízení seznamovat účastníka se všemi myslitelnými právy a povinnostmi.⁸¹⁷ Povinností soudu tak je vyhodnotit konkrétní situaci v řízení a podle toho přistoupit k poučení účastníka.

⁸¹¹ Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 22. 9. 2015, sp. zn. I. ÚS 4004/14.

⁸¹² Např. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 27. 4. 2009, sp. zn. 22 Cdo 5170/2007.

⁸¹³ Srov. náleží Ústavního soudu ze dne 7. 7. 1999, sp. zn. I. ÚS 138/98, podle kterého, „*Hranice poučovací povinnosti obecných soudů jsou ústavně dány čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a též zásadou rovnosti účastníků řízení, a to bez ohledu na to, o jaké řízení jde či jaká věc má být projednávána. Ve smyslu § 5 o. s. ř. má být přiměřená situací a brát v úvahu všechny okolnosti případu. Nelze dát průchod pozitivistickému přístupu obecných soudů ve věcech nalézání práva tam, kde by šel na podstatu práva na soudní ochranu podle čl. 36 odst. 1 Listiny základních práva a svobod, a to v tom smyslu, že by je eliminoval. Navíc restituční zákony mají postavení speciálních zákonů a je třeba brát zvláštní ohled na jejich aplikaci.*“

⁸¹⁴ Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 10. 12. 2009, sp. zn. 23 Cdo 3848/2007.

⁸¹⁵ Náleží Ústavního soudu ze dne 22. 9. 2015, sp. zn. sp. zn. I. ÚS 4004/14.

⁸¹⁶ Srov. BUREŠ, J., DRÁPAL, L. Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář. Op. cit., s. 14.

⁸¹⁷ LAVICKÝ, P., MACKOVÁ, M. In: DAVID, L., IŠTVÁNEK, F., JAVŮRKOVÁ, N., KASÍKOVÁ, M., LAVICKÝ, P. a kol., op. cit., s. 12.

2.3 Poučení o následcích zmeškání jednání – možnost vydat kontumační rozsudek (§ 153b odst. 1 o. s. ř.)

Rozsudek pro zmeškání je zvláštním druhem civilního rozsudku, a to vedle rozsudku pro uznání (srov. § 153a o. s. ř.). Podle § 153b odst. 1 o. s. ř. se rozsudek pro zmeškání opírá o absenci žalovaného u prvního jednání, které se ve věci konalo.⁸¹⁸ Jestliže žalovaný toto jednání zmešká, pak za splnění dalších zákonných předpokladů „*pokládají se tvrzení žalobce obsažená v žalobě o skutkových okolnostech, týkající se sporu, za nesporná a na tomto základě může soud rozhodnout o žalobě rozsudkem pro zmeškání*“. O následku své absence, tj. o vydání rozsudku pro zmeškání, musí být žalovaný vždy poučen.⁸¹⁹ Má se tak stát v předvolání k jednání, které je žalovanému třeba doručit s povinnou desetidenní lhůtou.⁸²⁰ Chybí-li toto poučení, nelze rozsudkem pro zmeškání rozhodnout, i když by byly splněny ostatní předpoklady vyžadované § 153b o. s. ř.⁸²¹ Při obesílání žalovaného k prvnímu jednání je tak nutné věnovat pozornost nejen tomu, aby zásilka s předvoláním byla adresátovi doručena zákonem stanoveným způsobem (*do vlastních rukou*), ale také tomu, aby obsahovala řádné *poučení o možnosti vydání rozsudku pro zmeškání*.⁸²² Jaromír Jirsa k tomu píše, že nejjednodušší je k takovému účelu použít oficiální kancelářské vzory – zde konkrétně vzor 19, 26.⁸²³

Rozsudek pro zmeškání umožňuje soudu vyřešit spor v neprospěch žalovaného, pokud ten svojí procesní pasivitou brání efektivnímu postupu v řízení, aniž by soud byl povinen provádět dokazování a zjišťovat skutkový stav věci.⁸²⁴ Právní úprava tak usiluje o to, donutit účastníky aktivně jednat a postupovat v duchu zásady *vigilantibus iura scripta sunt*.⁸²⁵ Naproti tomu zákon nespojuje žádné následky se zmeškáním jednání ze strany žalobce (srov. opačně např. § 278 slovenského CSP či § 330 německého ZPO).

⁸¹⁸ Usnesení Nejvyššího soudu ze dne 25. 6. 2014, sp. zn. 30 Cdo 122/2014, podle kterého „*Prvním jednáním je třeba rozumět jen jednání, které skutečně proběhlo; nejde tedy o první jednání, jestliže bylo účastníkům ještě přede dnem, kdy se mělo uskutečnit, doručeno vyrozumění, že se jednání nekoná, že bylo ‚zrušeno‘ nebo ‚odvoláno‘. O první jednání se jedná, jestliže jednání nebylo zrušeno předem, ale podle ustanovení § 119 o. s. ř. bylo odročeno až poté, co se konalo*“.

⁸¹⁹ Srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. 6. 2000, sp. zn. 20 Cdo 935/2000, podle kterého „*Nedoručil-li soud předvolání k prvnímu jednání s poučením o možnosti rozhodnout o žalobě rozsudkem pro zmeškání zástupci žalovaného s plnou mocí pro celé řízení, nejsou splněny předpoklady pro vydání rozsudku pro zmeškání, a to ani tehdy, jestliže k prvnímu jednání předvolal s tímto poučením žalovaného, jehož osobní účasti bylo zapotřebí*“.

⁸²⁰ Např. usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 5. 3. 2015, sp. zn. 8 Co 576/2015.

⁸²¹ HORÁK, P., HROMADA, M., op. cit., s. 494.

⁸²² JIRSA, J. In: JIRSA, J. a kol., op. cit., s. 488.

⁸²³ Ibidem.

⁸²⁴ SEDLÁČEK, M. Kontumační rozsudek – analýza, komparace a náměty ke koncepci budoucí úpravy. *Právní rozhledy*. 2020, roč. 28, č. 10, s. 358.

⁸²⁵ Ibidem.

Ve vztahu k naplnění předpokladů pro vydání rozsudku pro zmeškání by měl být soud obezřetný.⁸²⁶ Dospěje-li k závěru, že jeho vydání není důvodné, nemusí jej užít, i když to žalobce navrhne.⁸²⁷ Zákon totiž ponechává na úvaze soudu, zda rozsudkem pro zmeškání rozhodne či nikoliv (srov. opačně u rozsudku pro uznání dle § 153a odst. 1 o. s. ř.).⁸²⁸ Ústavní soud při přezkumu ústavnosti § 153b o. s. ř. konstatoval ústavní konformitu tohoto ustanovení a k výkladu slova „*může*“ uvedl, že je třeba jej nevykládat formalisticky.⁸²⁹ Jestliže soud návrhu žalobce nevyhoví, nevydává o tom žádné rozhodnutí a s návrhem žalobce na postup podle § 153b odst. 1 o. s. ř. se soud nemusí vypořádat ani v odůvodnění svého konečného rozhodnutí.⁸³⁰

Podmínky pro vydání rozsudku pro zmeškání proto musí být posuzovány uvážlivě a volit jeho použití v případech, v nichž je procesní nezájem na straně žalovaného zřejmý, kdy je žalovaný skutečně nečinný nebo se odmítá aktivně na soudním řízení podílet či úmyslně toto řízení protahuje.⁸³¹ Žalovaný, jenž se k jednání nedostaví, byť byl o následku zmeškání řádně poučen, a předtím reagoval na výzvy soudu, přebíral soudní písemnosti a byl do té doby procesně aktivní, většinou zmešká jednání v důsledku nedopatření nebo nepředvídatelných událostí.⁸³² V těchto případech není vydání rozsudku namístě.

2.4 Poučovací povinnost de lege ferenda

Ve sporném procesu kontradiktorním a projednacím je otázkou, zda je poučovací povinnost soudu vůbec opodstatněná.⁸³³ V souladu s projevem projednací zásady je záležitostí účastníků řízení, aby se postarali o skutkové podklady pro soudní rozhodnutí včetně důkazních prostředků.⁸³⁴ Účastníci nesou odpovědnost za náležité shromáždění skutkového materiálu, přičemž soud je oprávněn své rozhodnutí založit pouze na skutečnostech jimi předložených.⁸³⁵

⁸²⁶ Srov. nález Ústavního soudu ze dne 20. 6. 2011, sp. zn. I. ÚS 329/2008, podle kterého „*Funkci rozsudku pro zmeškání není jakkoliv urychlit řízení, ale urychlit řízení za pomoci uplatnění skutkové domněnky nepříznivé tomu, vůči němuž je rozsudek pro zmeškání vyneseno. Není-li první jednání ve věci zrušeno nejpozději den před jeho stanoveným termínem a dostaví-li se žalovaný k tomuto jednání, nelze při pozdějším jednání již vydat rozsudek pro zmeškání, i když se předchozí „první jednání“ nekonalo*“.

⁸²⁷ JIRSA, J. In: JIRSA, J. a kol., op. cit., s. 490.

⁸²⁸ SEDLÁČEK, M. Rozsudek pro uznání ve světle judikatury. *Soudce*. 2019, roč. 21, č. 7–8, s. 13.

⁸²⁹ Nález Ústavního soudu ze dne 28. 1. 2014, sp. zn. Pl. ÚS 49/10.

⁸³⁰ SEDLÁČEK, M. Kontumační rozsudek – analýza, komparace a náměty ke koncepci budoucí úpravy. *Op. cit.*, s. 359.

⁸³¹ *Ibidem*.

⁸³² JIRSA, J. In: JIRSA, J. a kol., op. cit., s. 491.

⁸³³ Srov. WINTEROVÁ, A., op. cit., s. 43.

⁸³⁴ STAVINHOVÁ, J., HLAVSA, P. *Civilní proces a organizace soudnictví*. Brno: Masarykova univerzita, 2003, s. 173.

⁸³⁵ *Ibidem*.

Zastánci liberální koncepce projednací zásady i v dnešní době bezprostředně spojují její uplatnění a působení v civilním soudním řízení s materiálními oprávněními, která umožňují účastníkům, aby využívali svá subjektivní hmotná práva a volně s nimi nakládali.⁸³⁶ Procesní odpovědnost účastníků za shromažďování skutkového materiálu v civilním řízení ovládaném projednací zásadou je také normativně upravena. V původní liberální podobě tento princip znamenal, že objasnění skutkového stavu bylo výlučně věcí účastníků.⁸³⁷ Soud v této souvislosti nemůže do skutkového zjišťování stavu nikterak zasahovat a je v tomto smyslu odkázán na účastníky řízení – na jejich tvrzení, na jimi navržené důkazy. Ovšem s nástupem sociální koncepce civilního procesu, která vystřídala původní liberální pojetí projednací zásady, se sice zachovala iniciativa a odpovědnost účastníků, ale tato koncepce výrazně omezila „pasivní“ účastníků nad skutkovým stavem, přičemž zároveň posílila postavení soudu.⁸³⁸ To je podstatnou změnou, protože soud přestal být pasivním činitelem a naopak mu v rámci materiálního vedení sporu bylo svěřeno oprávnění aktivně do zjišťování skutkového stavu zasahovat.⁸³⁹

Absence znalostí procesních práv a povinností se nahrazuje poučovací povinností soudu (v souladu s § 5 o. s. ř.). Pokud má být poučení soudu skutečnou pomocí poskytovanou účastníkům, musí být realizováno vzhledem ke konkrétním okolnostem každého případu, nikoliv však s ohledem na osobu účastníka.⁸⁴⁰ Nemělo by tak být jiné poučení účastníka, z jehož dosavadních podání je zřejmé, že není seznámen ani se základními souvislostmi soudního řízení, ani poučení účastníka, který je zastoupen advokátem.⁸⁴¹ Je v souladu s právem na spravedlivý proces, aby byl účastník řízení v civilním soudním řízení veden krok za krokem, a to za pomoci podrobných poučení o jeho procesních právech a povinnostech.⁸⁴²

Poučovací povinnost je *de lege lata* předepsána pro všechny případy a účastníky bez rozlišení.⁸⁴³ Na příkladu poučovací povinnosti upravené v § 118b odst. 1 o. s. ř. nebo § 119a odst. 1 o. s. ř. je patrné, že poučení soudem má zpravidla jen upozornit na to, že se blíží doba, po které již nebude možné vykonat s úspěchem určitá procesní práva. Není zde činěno rozdílu v tom, zda účastníci jsou či nejsou v procesu zastoupeni. Jak již bylo uvedeno, poučovací povinnost soudu je předmětem neustálých debat, jež však převážně vyúsťují v její kritiku. Jedním z východisek by

⁸³⁶ MACUR, J. *Zásada projednací v civilním soudním řízení*. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 1997, s. 76.

⁸³⁷ LAVICKÝ, P. a kol. *Moderní civilní proces*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2014, s. 52.

⁸³⁸ *Ibidem*.

⁸³⁹ Srov. SEDLÁČEK, M. Materiální stránka procesní činnosti stran. In: VEČEŘA, M., SOBEK, T., KOKEŠOVÁ, J., HAPLA, M. (eds.) *Weyrovy dny právní teorie 2019*. Brno: Masarykova univerzita, 2019, s. 259.

⁸⁴⁰ Opačně HROMADA, M., op. cit., s. 13.

⁸⁴¹ *Ibidem*.

⁸⁴² JURÁŠ, M. Advokátský proces na pozadí rektifikací civilních kodexů. *Právní rozhledy*. 2012, č. 22, s. 792.

⁸⁴³ SEDLÁČEK, M. Povinné zastoupení účastníků v civilním soudním řízení prizmatem současné právní úpravy a rektifikačních snah. In: SEDLÁČEK, M., STŘELEČEK, T. a kol., op. cit., s. 11.

se mohlo stát *povinné zastoupení účastníků řízení*, což se jeví jako ospravedlnitelný důvod pro odstranění poučovací povinnosti soudu v její současné šíři a redukci na minimum. Ztotožňuji se s Alenou Winterovou potud, že „*vystupuje-li někdo v řízení jako zástupce účastníka, je jeho povinností znát právo a znát i relevantní soudní judikaturu a literaturu, využívat plně těchto znalostí ve prospěch zastoupeného účastníka a také za to všechno nést odpovědnost*“.⁸⁴⁴ Poučovací povinnost by soudy odpadla, neboť jak v řízení postupovat by bylo ponecháno zástupcům coby osobám práva znalých. To ještě ovšem nevyklučuje, aby soudce tam, kde se mu to jeví jako potřebné, procesně ponaučil účastníka práva neznalého, který v řízení zastoupen není [z povinného zastoupení by byly jistě výjimky např. s ohledem na hodnotu předmětu sporu, která může (relativně) jednoduše odrážet jeho náročnost].⁸⁴⁵

2.5 Závěr

Poučovací povinnost představuje jeden ze základních předpokladů práva na spravedlivý proces, kterému odpovídá povinnost soudu poskytovat účastníkům řízení poučení o jejich procesních právech a povinnostech (§ 5 o. s. ř.). Ty však neexistují samostatně, odděleně od práv a povinností hmotněprávních. Z hlediska přípustnosti či nepřípustnosti poučení o hmotném právu je zajímavé sledovat judikaturu Ústavního soudu, pro který se nejedná o nepřekročitelnou hranici v případech, kdy by striktní a formální dodržování procesních pravidel vedlo ke zjevné nespravedlnosti.⁸⁴⁶ Rozlišování mezi právem hmotným a mezi právem procesním se pro otázku přípustnosti poučování ukazuje jako nepřesné. Příléhavějším kritériem se spíše jeví přísné dodržování dispoziční zásady a zásady rovnosti účastníků řízení.⁸⁴⁷ Prostřednictvím poučovací povinnosti totiž soudy mohou působit k zachování rovného postavení účastníků řízení, což také úzce souvisí se zásadou předvídatelnosti soudního rozhodnutí (srov. § 6 o. s. ř.).

Ve smyslu § 5 o. s. ř. má být poučovací povinnost poskytnuta vždy tam, kde je jí třeba. Má být přiměřená procesní situaci a brát v úvahu konkrétní okolnosti případu. Závažnost procesní situace, při níž soud svoji poučovací povinnost plní, a s tím související zájem na poučení účastníka je jednoznačně zdůrazněna u speciální poučovací povinnosti k jednotlivým institutům procesního práva. Obecnou poučovací povinnost nelze vykládat jako absolutní povinnost soudu. Ta je založena na uvážení soudu, který zároveň nemůže opominout základní funkci a účel dané povinnosti. Tedy poučit účastníka tak, aby jen pro neznalost procesního předpisu neutrpěl újmu.

⁸⁴⁴ WINTEROVÁ, A., op. cit., s. 46.

⁸⁴⁵ LAVICKÝ, P., WINTEROVÁ, A., DOBROVOLNÁ, E., DVOŘÁK, B., PULKRÁBEK, Z. Věcný záměr civilního řádu soudního z pohledu advokacie. *Bulletin advokacie*. 2018, č. 1–2, s. 16.

⁸⁴⁶ Srov. HRMADA, M. Op. cit., s. 26.

⁸⁴⁷ *Ibidem*.